

XIII–XIV). Юбілейний збірник на пошану академіка Д. І. Багалія. – 1927. – С. 97–110.

20. Селинов В.И. Культуроведение в краеведческой работе (история, археология, музейное дело) / В.И. Селинов. – Л.: Брокгауз-Ефрон, 1928. – 136 с.

21. Труды подготовительной по национальным делам комиссии. Малорусский отдел. – Вып. 1: Сборник статей по малорусскому вопросу. – Одесса: Тип. «Русская культура», 1919. – 119 с.

Сніжана Майданевич
кандидат історичних наук,
викладач кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

ПОЛІЕТНІЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ ст.)

За умовами Бухарестського мирного договору 1812 р. територія Друто-Дністровського межиріччя (пізніше – Бессарабія) увійшла до складу Російської імперії. Необхідність швидкого заселення та господарського освоєння новопридбаного регіону передбачала впровадження царською адміністрацією гнучкого політичного курсу. Надання урядових пільг, відсутність кріпацтва, можливість покращення соціального статусу зумовили масові міграції в краю.

Переважає більшість переселенців селилася на півдні. Їхній основний контингент склали вихідці з Балканських країн, т.з. «задунайські переселенці» (молдавани, болгари, гагаузи, серби), «німецькі вихідці» (поляки, пруси, угорці, французи, австрійці та ін.), українські та російські державні селяни, втікачі-кріпаки, колишні запорозькі та некрасівські козаки (за етнічною ознакою українці та росіяни). Російськомовне населення поповнювалося також за рахунок старовірів із Австрії, Пруссії, Польщі, Херсонської, Таврійської, Катеринославської, Подільської, Київської, Калузької, Саратовської, Казанської та інших губерній Росії. Місцями їхнього зосередження стали переважно Ізмаїл, Вилкове, Кілія. В Аккермані та Бендерах поселилися російські сектанти – молокани [5, с. 243; 33, с. 104-105, 110; 30, арк. 1-1зв.].

До осілости активно залучалися роми. На початку 30-х рр. ХІХ ст. у Аккерманському повіті було засновано дві циганські колонії Фараонівка та Каїри.

Без перешкод до нової окраїни починають пропускати євреїв, яким відводилася роль головних генераторів розвитку регіональної торгівлі та промисловості.

Відповідно до «Статуту утворення Бессарабської області» 1818 р. представників цієї етнічної групи офіційно поділили на купців, міщан і землеробів. Через пільгові заохочення та релігійні маніпуляції упродовж 1836 – 1853 рр. у Бессарабії з'явилося 17 єврейських сільськогосподарських колоній (у тому числі одна в Бендерському повіті) [32, с. 138; 35, с. 21].

Все поліетнічне населення регіону, незважаючи на стану приналежність, включилося в процес його економічної розбудови. Так, у 1819 р. серед дворян Ізмаїла молдавани займалися виключно хліборобством. Греки та поляки – комерцією. Наприклад, грек Занхір Земанов володів 4 льохами, 4 лавками та 2 магазинами. Церковному старості болгарину Цветко Мільчеву належав вітряний млин. Священнослужителі розводили овець, кіз, свиней, займалися бджільництвом, а також мали торгівельні заклади [27, арк. 3-3зв., 6зв., 8-9].

Міське населення крім землеробства (в містах довгий час залишався сільський побут) займалося різними промислами, ремеслом і торгівлею. В 1817 р. православні міщани Ізмаїла були зайняті переважно хліборобством: 83% українців, 44% росіян (з них старовіри – 39,2%). Наймалися на роботу: росіян – 32,5%, молдаван – 13,1%, українців – 6,7%. Близько 62,1% євреїв і 46,2% вірмен торгували. Молдавська спільнота крім того розвивала садівництво і виноградарство. Некрасівці відрізнялися професіоналізмом у рибальстві [30, арк. 159; 28, арк. 54-54зв., 88, 96зв., 142зв., 148зв., 244зв., 398зв.] .

У Кілії на відміну від українців, які вирощували переважно рогату худобу, молдавани надавали перевагу розведенню овець. У 1828 р. Малоросійська громада володіла в місті більшістю млинів і фруктових садів. Молдавська – льохів і лавок. Більшість росіян була рибалками. Українці брали участь у сухопутних перевезеннях, практично всі працювали на соляних озерах, деякі вантажниками [17, арк. 1-1зв.; 18, арк. 65зв.-66, 68зв.].

Ремісники об'єднувалися в цехи не лише за професійними інтересами, а й етнічним принципом. Джерела свідчать, що в 1817 р. у Бендерах росіяни були задіяні переважно в деревообробці (пильщики, столяри) та складали близько 90% від усіх каменярів міста. До цеху цирульників входили молдавани. Українська спільнота представляла всіх слюсарів, а також 12 з 18 мірошників і 14 з 23 ковалів. Шевцями працювала 31 особа (з них молдавани – 38,7%, українці – 32,2%, росіяни – 19,4%, євреї – 9,7%) [15; с. 134].

Вагомий внесок в економічний розвиток регіону зробило купецтво. За розрахунками дослідника П. Кеппена, на початку 50-х рр. XIX ст. у регіоні мешкало 2,8 тис. купців (частка євреїв дорівнювала 55,6%, росіян і молдаван – 26,4%, греків – 9%, вірмен – майже 9%). Основним видом діяльності представників цього стану залишалася торгівля. Так, у 1831 р. аккерманський купець III гільдії Дмитро Панайотов тримав льох, де продавав виноградне вино. Купець III гільдії Кіркор Задінов – лавку, в якій реалізовував різні шовкові, паперові та полотняні товари [13, с. 24, 215; 17, арк. 115зв.-116]. Купецьке населення займалося найбільш прибутковими галузями сільського господарства. Наприклад, купець Миризанцев розводив тутові дерева, а їхні саджанці розповсюджував серед мешканців усієї Бессарабської області [25, арк. 2-2зв., 4 зв.].

На півдні зосереджувалося 93,7% від усіх державних селян Бессарабії. З них 47% склали молдавани, 36,8% – українці, 15% – росіяни, 0,1% – роми, 1,1% – представники інших етнічних груп. Займалася ця категорія населення переважно землеробством. Поширення набуло бджільництво, виготовлення полотна та сукна. Дехто був задіяний в ломці плитного каміння та вапняку, видобутку піску та глини, вирубці очерету та на соляному промислі. Рибальство здобуло торгівельний напрям лише у російських старовірів. Молдавани спеціалізувалися в ткацтві килимів [27, арк. 52-52зв.; 11, с. 199-203; 2, с. 121-122, 127].

Заможні селяни (переважно молдавани та росіяни) після закінчення польових робіт переходили до візництва. Торгували пшеницею, вугіллям, сіллю, волячими шкурами, вовною, салом і рибою [8, с. 103-106]. Контингент промисловців і ремісників склали здебільшого переселенці з російських і українських губерній. Серед них за професійною спеціалізацією переважали каменярі, штукатури, пічники, теслярі, кравці, шевці, башмачники, кожухарі, ковалі, млинару. Українські селяни поповнили групу чорноробів [29, арк. 10, 12, 17 зв.-18, 26 зв.-28].

Початок вівчарству на півдні Бессарабії поклали болгарські колоністи, які розводили здебільшого цигайську (напівтонкорунну) породу. У 1843 р. її частка складала 76,8% від загального поголів'я отари. Поступово починають вирощувати тонкорунних овець, як, наприклад, мешканці Болграду – Кирило Мінко, Дмитро Казанирський, Дойчо Дедев. Вівчарство мало товарний напрям і сприяло розвитку інших галузей, наприклад, сироваріння. Так, з продажу вовни та сиру в 1836 р. болгарські колоністи отримали 366 011 крб. 92 коп. «Задунайські переселенці»

збільшували поголів'я коней та великої рогатої худоби. В 1829 р. у їхніх поселеннях було зафіксовано 15 716 коней і 31 023 корови, в 1851 р. – 28 378 і 100 124, відповідно.

Німецькі колоністи залучалися до вівчарства поступово. Якщо в 1818 р. чотири сім'ї володіли в середньому однією вівцею, то в 1855 р. кожна з них мала в господарстві вже близько п'яти голів. Розводили звичайні грубововняні породи (у 1841 р. 89,8% від усієї отари). Значного розвитку в німецьких поселенців здобуло конярство. В 1814 р. вони мали у власності 642 коня, в 1855 р. вже більше 10 тис. одиниць [23, с. 58, 73; 12, с. 184; 15, с. 324, 326; 7, с. 126].

Після переселення «задунайські переселенці» починають розводити балканський сорт пшениці – чалабасан. Одним із джерел доходу колоністів виступало виноградарство. Болгари виготовляли зазвичай столове біле вино. Високим професіоналізмом у виноробстві відрізнялися швейцарці. Так, шабський колоніст Тардан за високу якість винної продукції був нагороджений золотою медаллю. Аккерманські вина знали далеко поза межами Бессарабії. Значними партіями вони поступали в Одесу й прирівнювалися до французьких.

Розвиток садівництва на півдні Бессарабії вчені пов'язують з появою тут іноземних колоністів. У своїх садибах вони вирощували яблука, груші, черешні, абрикоси, персики, айву, горобину, а також волоські горіхи, лісний фундук, мигдаль, ягоди: малину, агрус і смородину [16, с. 174; 10, с. 274; 24, арк. 72зв.-73].

Перша тутова плантація з'явилася в Болграді в 1821 р. Пізніше – в Комраті й Іванівці. У 1837 р. в суспільних плантаціях нараховувалося 389 тутових дерев, особисто у колоністів – 127 194. У цей час тут працювала лише одна шовкомотальня, яка належала колоністу Малині. У 1846 р. кількість тутових дерев збільшилася до 216,4 тис. (для прикладу, в болгарських колоніях Херсонської й Таврійської губерній – лише 37 тис.). У 1827 р. у німецьких колоністських округах було зафіксовано 46 дерев, в 1841 р. – 590 (з них 150 – у Клястицькому окрузі, 144 – у Малоярославецькому, 96 – у Саратському та 200 – у швейцарській колонії Шабо) [1, с. 84; 12, с. 93-94, 187; 6, с. 126].

З 40 – 50-х рр. XIX ст. огородництво набуло у іноземних колоністів промислового характеру. Частина овочів йшла на внутрішній ринок. Відомо, що мешканці Комрата, Болграда та Бабеля продавали власну продукцію в Кілії, Ізмаїлі, Кагулі та частково в Одесі. Розведення картоплі набуло широко поширення серед «німецьких вихідців». У середині XIX ст. прибуток, який надходив від урожаїв цієї

культури, посідав у їхніх поселеннях третю сходику після хліборобства та виноградарства (у 1855 р. – 22 512 крб. 46 коп.).

Кількість зайнятих у ремеслі «задунайських переселенців» упродовж 20 – 50-х рр. XIX ст. зростає з 50 осіб до майже 9,3 тис. Більшість склали кравці, бондарі, шевці, теслярі та шкіряники. В колоніях функціонували фабрики. Виготовлену продукцію збували на місцевих базарах у Ізмаїлі, Рені, Кагулі, а також у Болграді та Комраті. Основний контингент німецьких ремісників представляли мірошники та шевці [2, с. 200; 12, с. 91, 187-188, 395, відомість № 185; 15, с. 333].

Зі свідчень О.А. Клауса, майже кожен болгарський колоніст був торговцем, який «не задовольняється зміцненням лише свого продовольства, а старається виробляти іноді вдсятеро більше хліба, сіна, овочів, вина, ніж йому потрібно, і розводити та годувати худобу для продажу на базарах і ярмарках та великих торгівельних містах, якими є: Одеса, Ізмаїл, Бельци». У 1837 р. серед «задунайських переселенців» до гільдії був записаний лише колоніст Мінко (412 осіб займалися торгівлею на місцях), в 1847 р. до купецького стану входила вже 31 особа (435 осіб займалися комерцією без запису в гільдії) [14, с. 335; 34, с. 156].

У державних циган, які населяли колонії Фараонівку та Каїри, забезпеченість худобою залишалася недостатньою для нормального функціонування господарств. У середині XIX ст. 1 віл знаходився в розпорядженні 11 осіб, корова – у 9 мешканців, кінь – у 23. В середньому одна родина мала у власності вівцю. Зернові вирощували в незначних масштабах. Так, у 1839 р. у Фараонівці було посіяно всього 2,3 чв. жита, Каїрах – 1,5 чв. [20, арк. 18, 48; 9, с. 117-120; 22, арк. 13, 75]. У 1843 р. роми посіяли 125 чв. ярової та 189 чв. озимої пшениці. Зібрали – 487 $\frac{3}{4}$ чв. і 1059 $\frac{3}{4}$ чв., відповідно. У наступні роки кількість посівів зменшилася. У 1850 р. у першому поселенні посіяли 102 чв. пшениці, а зібрали лише 141 чв. У другому – посіяли 290 чв., зібрали – 470 чв. Отже, урожайність тут не перевищувала сам-2. Це зумовлено тим, що після закінчення пільгових років державні цигани надали перевагу жебракуванню, а землі віддавали іншим селянам в оренду. Про певні позитивні зрушення в матеріальній спроможності ромів свідчить їхня відмова від державної допомоги після неврожаю 1850 р. [21, арк. 24-24 зв., 34 зв.].

Кріпосні цигани виконували господарські функції при маєтках господарів. Наприклад, у Бендерському повіті близько 32,5% з них склали дворові слуги, 27,8% – землероби, 19% – ремісники (переважно ковалі). Практично в кожному селищі функціонували «циганські оркестри», які наймали на різні свята й весілля [26, арк. 1-69; 4, с. 3].

Отже, професійна диференціація населення Південної Бессарабії відрізнялася етнічною специфікою. Переселяючись у регіон мігранти розповсюджували тут свої господарські навички та вміння, що позитивним чином позначилося на його економічному розвитку.

Література:

1. Анцупов И.А. Аграрные отношения на юге Бессарабии (1812 – 1870 гг.) / И.А. Анцупов – Кишинев: Штиинца, 1978. – 305 с.
2. Анцупов И.А. Государственная деревня Бессарабии в XIX в. / И.А. Анцупов – Кишинев: Карта молдавенескэ, 1966. – 262 с.
3. Анцупов И.А. Государственная деревня Бессарабии в XIX в. / И.А. Анцупов – Кишинев: Карта молдавенескэ, 1966. – 262 с.
4. Афанасьев (Чужбинский) А.С. Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра. Т. XVIII / А.С. Афанасьев (Чужбинский). – СПб: Книгоиздательство Герман Гоппе, 1891. – 419 с.
5. Бачинська О.А. Українське населення Придунайських земель XVIII –початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння) / О.А. Бачинська – Одеса: Астропринт, 2002. – 328 с.
6. Будак И.Г. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812 –1861 гг.) / И.Г. Будак, Я.С. Гросул. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1967. – 399 с.
7. Велицин А.А. Немцы в России. Очерк исторического развития и настоящего положения немецких колоний на юге и на востоке России / А.А. Велицин. – СПб : Общественная польза, 1893. – 280 с.
8. Драган И. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. XI. Бессарабская область / И. Драган. – СПб: Типография Департамента Генерального Штаба, 1849. – 313 с.
9. Егунов А.Н. О цыганах в Бессарабии / А.Н. Егунов // Записки Бессарабского статистического комитета. – Кишинев: типография Областного правления, 1864. – Т. 1. – С. 109-123.
10. Защук А.И. Материалы для географии и статистики России, составленные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область / А.И. Защук. – СПб: типография Товарищества «Общественная польза», 1862.–552 с.
11. История Молдавии (документы и материалы) / [гл. ред. Я. С. Гросул]. – Кишинев: Штиинца, 1962. – Т. III (часть I): Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 гг.). – 1962. – 555 с.

12. История Молдавии (документы и материалы) / [гл. ред. Я. С. Гросул]. – Кишинев: ЦК Молдавии, 1969. – Т. III (часть II): Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812 –1861 гг.). – 1969. – 690 с.

13. Кеппен П. Девятая ревизия: исследование о числе жителей в Российской империи в 1851 г. / П. Кеппен. – СПб: типография Имперской Академии наук, 1857. – 298 с.

14. Клаус А. Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранных колонистов в России / Клаус А. – СПб: Типография В. В. Нусвальта, 1869. – 516 с.

15. Кузьміна С.Б. Трансформації етносоціальної структури населення Бессарабії (перша половина XIX ст.) : дис... кандидата іст. наук / Сніжана Борисівна Кузьміна. – Чернівці, 2015. – 348 с.

16. Кузьміна С.Б. Місце та роль іноземних колоністів у розвитку сільського господарства Бессарабії в першій половині XIX ст. / С.Б. Кузьміна // Грані історії. – 2012. – Вип. 5. – С. 168-178.

17. КУІА, ф. 1, оп. 1, спр. 967. Указы Бессарабского областного правления о даровании льгот иностранным купцам, поселившимся в Бессарабской области и именные гильдейские посемейные списки купцов по уездному городу Аккерману, 19 грудня 1830 р. – 21 грудня 1831 р., 264 арк.

18. КУІА, ф. 513, оп. 1, спр. 121. Статистические сведения о состоянии народонаселения, сельского хозяйства, промышленности за 1828 г., Арк. 1-1зв.

19. КУІА, ф. 513, оп. 1, спр. 233. Статистические сведения о состоянии народонаселения, сельского хозяйства и промышленности, 24 листопада – 24 грудня 1843 р., 84 арк.

20. КУІА, ф. 755, оп. 1, спр. 27. О причислении к войску коронных цыган и о наделении их землей, квітень 1836 р. – лютий 1840 р., 330 арк.

21. КУІА, ф. 755, оп. 1, спр.118. Годовые отчеты о состоянии войска и отдельных его станиц за 1850 г., 11 грудня 1850 р. – 30 січня 1851 р., 62 арк.

22. КУІА, ф. 755, оп. 1, спр.122. Статистические сведения о составе войска и отдельных его станиц за 1851 г., 20 січня – 10 грудня 1851 р., 179 арк.

23. Мещерюк И. И. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел Южной Бессарабии (1808 – 1856 гг.) / И.И. Мещерюк– Кишинев: Редакционно-издательский отдел академии наук молдавской ССР, 1970. – 301 с.

24. Національний архів Республіки Молдова (далі – НАРМ), ф. 2, оп. 1, спр. 3265. О собрании статистических сведений о Бессарабии за 1840 р., 225 арк.

25. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 3503. Переписка с купцом Миризанцевым о разведении им тутовых деревьев, 16 червня 1841 р., 7 арк.

26. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 3865. Ведомости, рапорты городской полиции о числе крепостных цыган, проживающих в Бессарабии, вересень 1842 р., 40 арк.

27. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 5446. Годовой отчет о состоянии Бессарабской области за 1850 г., 14 січня 1850 р. – 21 жовтня 1852 р., 355 арк.

28. НАРМ, ф. 5, оп. 2, спр. 495. Перепись сословий находящихся в Бессарабской области за 1817 г., 3 березня – 9 липня 1819 р., Арк. 54-54 зв., 88, 96 зв., 142 зв., 148 зв., 244 зв., 398 зв.

29. НАРМ, ф.2, оп. 1, спр. 1970. Списки жителей Бессарабии, переселившихся из других губерний России за 1834 г., 160 арк.

30. НАРМ, ф.2, оп. 1, спр. 4341. Переписка с Новороссийским генерал-губернатором и бессарабским областным управлением о скопцах прибывших в Бессарабию из-за границы в 1814-1815 гг., 9 арк.

31. НАРМ, ф.2, оп. 1, спр. 464. О выявлении местожительства и рода занятий евреев, проживающих в Бессарабской области, 20 листопада 1819 р. – 18 січня 1823 р., 220 арк.

32. Повне зібрання законів Російської імперії, № 8883: Об оставлении водворения коронных цыган в Бессарабии на существующем ныне основании // ПСЗ. – Т. XI (собрание II). – 18 февраля 1836. – С. 137-141.

33. Пригарин А.А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. Пригарин А. А. – Одеса-Измаил-Москва : СМІЛ, Археодоксія, 2010. – 528 с.

34. Скальковский А.А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк / А.А. Скальковский. – Одесса: типография Т. Неймана и Ко., 1848. – 156 с.

35. Устав образования Бессарабской области. – СПб, 1818. – 218 с.